

СПІВВІДНОШЕННЯ СИНОНІМІВ ТА ВАРІАНТІВ У СУЧАСНІЙ КОМП'ЮТЕРНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

© Ментинська І. Б., 2015

У статті розглянуто функціонування синонімії та варіантності в комп'ютерній термінології. Проаналізовано різновиди синонімних пар та варіантних форм, з'ясовано характер синонімних відношень термінів цієї галузі. Дослідження дає можливість виявити особливості синонімії та варіантності в сучасній комп'ютерній термінології та простежити тенденцію розвитку таких явищ, а також сприяє вивченню шляхів і способів унормування термінних синонімів і варіантів.

Ключові слова: українська мова, комп'ютерна термінологія, синонімні терміни, лексичні синоніми, синоніми-дублети, морфолого-синтаксичні синоніми, правописні варіанти, словотвірні варіанти, аббревіатури.

The functioning of synonymy and variability in computer terminology have been examined in the article. Types of synonymous pairs and variant forms have been analyzed, the character of the synonymous relations between the terms of this branch have been reviewed. The investigation enables to reveal the peculiarities of the synonymy and variability in modern computer terminology, to follow the development tendency of these phenomenon, and contributes to the observation of ways and means of normalization of synonymous terms and variants.

Keywords: Ukrainian language, computer terminology, synonymic terms, lexical synonyms, synonyms-doublets, lexical-semantic synonyms, morpho-syntactic synonyms, orthographic variants, wordforming variants, abbreviation.

У сучасному мовознавстві до сьогодні дискутують щодо явищ синонімії та варіантності, науковці вкладають у ці терміни різний зміст. Надто різняться погляди щодо цього в термінознавстві. Деякі дослідники (Т. С. Пристайко, В. М. Лейчик [4]) розглядають синонімію як різновид варіантності, тобто надають варіанту широкого значення. Інші вважають варіантність одним із проявів синонімії в термінній лексиці. У монографії «Українське термінознавство» [8] термінами-варіантами названо слова, що позначають одне поняття, але мають відмінності на рівні афіксації.

Мовознавці В. П. Даниленко [2], Т. В. Михайлова [6], О. А. Радченко [9] розмежовують явища синонімії та варіантності в термінології, оскільки це відбувається в загальнонаціональній мові, і вважають синонімами два слова, які мають різне походження, утворені на основі різних мотиваційних слів, що різняться структурою та мають близькі або тотожні значення, а варіантами – формальні видозміни того самого слова.

О. А. Мартиняк зазначає, що «синонімія – це властивість мови використовувати для називання одного або близьких чи суміжних понять різні назви (за походженням, за будовою тощо). Що ж до визначення поняття “варіантність”, то, зважаючи на особливості цього явища на різних мовних рівнях, важко запропонувати єдине визначення. На фонетичному рівні варіантами можна вважати модифікації одного слова, які не порушують його семантичної та структурної єдності, на словотвірному та морфологічному рівнях варіанти – це два різні слова, а на синтаксичному – структурно різні, але семантично тотожні словосполучення» [4].

І. М. Кочан [3] синонімами вважає терміни зі спільним денотатом, але різною формою вираження, що мають тотожні або майже тотожні значення. Варіанти – це паралельні форми існування мовної одиниці, що мають певні відмінності на рівні наголосу, фонем, морфем тощо.

У комп’ютерній термінології пропонуємо розмежовувати синонімію та варіантність за такими ознаками – семантичною та формальною. Синоніми виокремлюємо за мовою-джерелом, морфологічною або синтаксичною структурою, тобто синонімами вважаємо різнокореневі утворення, тоді як варіанти – це тотожні значенням фонетичні, морфологічні й орфографічні різновиди спільнокорневих слів, а також повні і короткі форми слів і словосполучення.

Метою статті є проаналізувати специфіку явища синонімії та варіантності комп’ютерної термінології, з’ясувати характер синонімних відношень між термінами цієї галузі, розглянути різновиди синонімних та варіантних пар сучасної комп’ютерної термінології (СКТ).

Актуальність статті зумовлена потребою простежити своєрідні синонімні кореляції в межах комп’ютерного термінологічного поля.

Синоніми та варіанти в галузевих терміносистемах групують за різними критеріями і тому пропонують різноманітну класифікацію. Базуючись на класифікації О. А. Мартиняк [5, с. 22–30], у сучасній комп’ютерній термінології виокремлюємо такі види синонімів: лексичні, морфолого-синтаксичні. Варіанти: правописні, словотвірні, морфологічні, орфоепічні, синтаксичні.

Лексичні синоніми. Термінологи А. Коваль, Є. Толикіна, Н. Непийвода, О. Кочерга наголошують на специфіці синонімії в термінології і зводять її до абсолютної синонімії, або дублетності, вважаючи, що синонімні терміни – це дві назви того самого поняття, які не характеризують його різних ознак, а отже, не мають жодних відмінностей у значенні й не виконують стилістичних функцій.

Нині маємо такі типи лексичних синонімів комп’ютерної термінології (СКТ):

1) власне український – власне український термін, напр.: *виокремити – вирізнути; комірка – клітинка, вічко, гратка; зв’язування – скріплення;*

2) запозичений термін (переважно з англ. мови) – власне український термін (адаптований морфемно), напр.: *браузер (бровзер) – оглядач; інсталяція – установлення, вінчестер – накопичувач, твердий диск, дисковід, в’ювер – переглядач (програма перегляду), дебатер – налагоджувач, дескриптор – описувач, кортеж – запис, реплікація – повторення, плотер – графобудівник;*

3) інтернаціональний термін – власне український термін, напр.: *адаптер – пристосовувач; візуалізація – унаочнення; декларація – оголошення; верифікація – підтвердження; піктограма (іконка) – значок, компресія – стиснення, ротація – переставлення; компаратор – порівнювач; конвертор – перекладач, перетворювач;*

4) запозичений термін – запозичений термін, напр.: *буліт – маркер, дисплей – монітор, макрогенератор – макропроцесор;*

5) запозичений термін – інтернаціональний термін, напр.: *браузер (бровзер) – транслятор, авторизація – ідентифікація, фрейм – кадр, рефакторинг – реорганізація*. Отже, ці терміни співвіднесено з тим самим об'єктом, мають спільний денотат і не мають фактично жодних стилістичних відмінностей, вони різняться походженням, семантикою словотвірних складників, а декотрі (*реплікація – дублювання*) ступенем актуальності. Слід також зауважити, що, використовуючи ці терміни, бажано надавати перевагу власне українським терміноодинаціям, хоч іноді рівнобіжне функціонування комп'ютерних термінів-синонімів *дисплей – монітор, браузер (бровзер) – транслятор – оглядач* свідчить, що запозичення інколи важко заступити українськими, оскільки вони вже тривалий час функціонують і зрозумілі користувачам.

Морфолого-синтаксичні синоніми розрізняємо за частиномовною належністю та з погляду структури.

За морфологічною природою домінують іменникові терміни: *помилка – баг, ерор (error), монітор – дисплей*, рідше вживаємо дієслівні (переважно назви команд) *скасувати – анулювати, виокремити – вирізнути, копіювати – ксерити*; трапляються прикметникові: *контрафактний – підробний, діалоговий – інтерактивний, онлайнний – інтернетний*;

Щодо структури розрізняємо:

1. Однослівний термін – однослівний термін:

- а) однослівний термін → термін-юкстапозит: *денотат – код-ім'я*;
- б) однослівний термін → термін-комполит: *плотер – графобудівник*;
- в) термін юкстапозит → термін-юкстапозит: *інтернетадреса – IP-адреса, вебадреса*;
- г) термін-комполит → термін-комполит: *автокореляція – самоузгодження, самокорекція*;
- д) термін-комполит → термін-юкстапозит: *інфологічний – інформаційно-логічний* (іноді саме такі терміноодинаці вважають варіантами, мотивуючи, що це різні форми подання того самого терміна).

2. Терміносполука – однослівний термін:

- а) словосполука → складний термін (юкстапозит): *постачальник онлайнної інформації – контент-провайдер, проміжний сервер – проксі-сервер, сервер-посередник, мікропроцесорна карта – смарт-карта, командний файл – бет-файл (бетч-файл), онлайнний аукціон – інтернетаукціон; дубльована програма – програма-реплікант*;

- б) словосполука → однослівний термін: *мережівий щоденник – блог, програма для керування периферійними пристроями – драйвер, керівний код – тег, елемент текстури – текстель, сенсорна панель – трекпед, пульт керування – консол*.

3. Терміносполука – терміносполука. Серед цієї групи виокремлюємо синоніми, що відрізняються:

- а) першим компонентом (у препозиції): *транкінгова система – з'єднувальна система, потокове відео – стримінгове відео, растрове зображення – цифрове зображення, мастеринг шини – захоплення шини, інтерактивний режим – діалоговий режим*.

- б) другим компонентом (у постпозиції): *плиннокристалічний дисплей – плиннокристалічний індикатор*;

- в) двома компонентами: *частота регенерації – відновлення екрана монітора*.

У сучасній комп'ютерній термінології, окрім синонімії, маємо явище варіантності. Щодо вияву варіантів, як уже зазначено раніше, немає єдиної думки. Варіантами в СКТ уважатимемо

терміноодиниці, які є формальними модифікаціями того самого терміна без порушень тотожності значення. Отож, у комп'ютерній термінології побутують такі типи варіантів:

Орфоепічно-правописні варіанти. Такі варіанти різняться вимовою або правописом, але мають абсолютно тотожне значення. Основною причиною виникнення й функціонування таких рівнобіжних форм у СКТ є варіантність мовної норми та певна неуніфікованість сучасного українського правопису. Лексикографічні джерела [1, 10, 12], фіксують: *аутифікація / автифікація, стрімер / стример, воксель / воксел, піксель / піксел, SIM-карта / сім-карта, проху-сервер / проксі-сервер, принтер / прінтер, ризограф / ризограф, трансакція / транзакція* (надаємо перевагу використанню терміна *транзакція*), *браузер / бровзер; бет-файл / бетч-файл.*

Словотвірними варіантами вважаємо спільнокореневі утворення з тим самим значенням, які належать до однієї частини мови і мають різнозвучні афікси з однаковим словотвірним значенням. На словотвірному рівні виокремлюємо:

- суфіксальні варіанти: *застосування / застосунок; растрювання / растризація, кодер – кодувальник;*
- префіксальні варіанти: *бістабільний / двостабільний* (запозичений префіксоїд і автохтонний), *оглядач / переглядач, відновлювати / поновлювати / оновлювати* (мають відтінки значень).

Морфологічними варіантами вважаємо слова, що різняться наявністю різних формотворчих афіксів, парадигмою відмінювання, різних граматичних категорій (*клавіш / клавіша*). Лексикографічні джерела [1, 10, 12] фіксують незначну кількість таких терміноодиниць.

Синтаксичними варіантами, на нашу думку, можна вважати словосполучення, що виражають те саме поняття, мають тотожні компоненти, які поєднані різними способами синтаксичного зв'язку: *завантажувальний модуль / модуль завантаження, скриптова мова / мова скриптів.*

Абревіатури активно використовують в СКТ. Це особливий вид рівнозначних назв, який уживають для зручності та економії мовних засобів: *ПК – персональний комп'ютер; ПС – поштова скринька; БД – база даних; ВІС – велика інтегральна схема; ГБ(GB) – гігабайт.* Ці терміноодиниці є радше варіантами повного терміна, а не синонімами, бо це повний і скорочений варіант тих самих слів. Зазначмо, що існують й інші погляди на таке співвідношення терміноодиниць, наприклад, Н. В. Нікуліна в термінологічній системі автомобілебудування вважає абревіатури підвидом *морфолого-синтаксичних синонімів* [7, с. 112].

Під час аналізу лексикографічних джерел [1, 10–12], виявлено рівнобіжне вживання 532 синонімних пар від загальної кількості словникових статей 4200; із них – однокомпонентні (219 пар = 41%), терміносполучення (170 пар = 32%), однокомпонентний термін – терміносполучення (143 пар = 27%). Щодо варіантних пар, то дослідження засвідчує таку статистику: із 4200 комп'ютерних терміноодиниць 165 увіходить до різноструктурних варіантних пар; орфоепічно-правописні варіанти (правописні 67 пар = 40%, орфоепічні 13 = 8%), словотвірні (40 = 25%), морфологічні (2 = 1,2%), синтаксичні (5 = 2,8) абревіатури (38 = 23%).

Висновок. Під час дослідження СКТ виявлено синонімію на лексичному, морфологічному й синтаксичному рівнях; варіантність на орфоепічно-орфографічному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному, а також на рівні однокомпонентних термінів, словосполук та абревіатур. На сучасному етапі розвитку комп'ютерної термінології явище синонімії та варіантності пов'язане з пошуком оптимальних засобів для найменування комп'ютерних понять. Статистичні дані свідчать,

що синонімних пар зафіксовано більше, ніж варіантів, а отже, проблема синонімії та варіантності актуальна, є предметом активного обговорення і вимагає комплексного підходу для її розв'язання.

1. *Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування* / [укл. : Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький]. – К. : ВД «СофтПрес», 2005. – Вид. 1. – 552 с.
2. Даниленко В. П. *Русская терминология : Опыт лингвистического описания* / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
3. Кочан І. М. *Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами* / І. М. Кочан // *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2008. – № 620. – С. 14–19.
4. Лейчик В. М. *Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты* / В. М. Лейчик // *Актуальные проблемы лексикологии и словообразования : [темат. сб. Новосибирского гос. ун-та]*. – Новосибирск : НГУ, 1973. – Вып. 2. – С. 103–107.
5. Мартиняк О. А. *Синонімія та варіантність в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова»* / О. А. Мартиняк. – Л., 2010. – 20 с.
6. Михайлова Т. *Синонімні відношення в українській науково-технічній термінології* / Тетяна Михайлова // *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2004. – № 503. – С. 53–57.
7. Нікуліна Н. В. *Термінознавство : лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування : навч. пос.* / Н. В. Нікуліна. – Х. : ХДАДУ, 2006. – 144 с.
8. Панько Т. І. *Українське термінознавство* / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 216 с.
9. Радченко О. І. *Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. ... канд. філол. наук* / О. І. Радченко. – Х., 2000. – 203 с.
10. *Російсько-український словник з математики, фізики та інформатики : 46000 термінів* / [укл. В. І. Перехрест]. – К. : Довіра, 2008. – 658 с.
11. *Універсальний словник української мови* / [укл. З. Й. Куньч]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.
12. *Тлумачний словник з інформатики* / [укл. : Г. Г. Півняк ; Б. С. Бусигін, М. М. Дівізійюк, О. В. Азаренко, Г. М. Коротенко, Л. М. Коротенко]. – Д. : Нац. гірн. ун-т., 2010. – 600 с.